

DOMINIK SZULC – WARSZAWA

[Recenzja]: Natalia Nowakowska, *Królewski kardynał. Studium kariery Fryderyka Jagiellończyka (1468-1503)*, wyd. polskie, poprawione, Wydawnictwo Societas Vistulana, Kraków 2011, 281 pp.

Autorka książki *Królewski kardynał. Studium kariery Fryderyka Jagiellończyka (1468-1503)*, dr Natalia Nowakowska stanęła przed wielkim zadaniem. Książkę, która poprzednio ukazała się w języku angielskim na wyspach brytyjskich¹ trudno się omawia, gdyż w przypadku Fryderyka Jagiellończyka jego kariera polityczna przenikała się z kościelną. Bezspornie atutem recenzowanej publikacji jest zaprezentowanie osoby Fryderyka oraz części historii politycznej oraz kościelnej Polski i Litwy, z punktu widzenia historyka brytyjskiego i tamtejszego czytelnika. Otrzymujemy dzięki temu książkę przygotowaną w sposób nieco odmienny, aniżeli większość polskich analogicznych pozycji, co szczególnie widać w samej konstrukcji pracy. Ponadto obszerna bibliografia prac głównie anglojęzycznych pozwala polskiemu czytelnikowi zapoznać się z zachodnioeuropejską literaturą przedmiotu, która nie ogranicza się wyłącznie do dziejów powszechnych przełomu XV i XVI w., ale nawet w latach 1200-1600. Pytanie jednak brzmi, czy obok wartości poznawczych, głównie w zakresie osiągnięć zachodnioeuropejskiej historiografii, publikacja ta wnosi coś nowego z punktu widzenia historyka i czytelnika polskiego. Na pytanie to należy udzielić tylko jednej odpowiedzi – absolutnie nie. Zresztą już sam podtytuł pracy – *Studium kariery*, sugeruje, że nie jest to pełna biografia kardynała, i tego przede wszystkim należy żałować.

Co prawda autorka twierdzi, że jej książka jest „pierwszym przedsięwzięciem badawczym podejmującym tematykę kariery Fryderyka Jagiellończyka,

---

¹ N. Nowakowska, *Church, State and Dynasty in Renaissance Poland: The Career of Cardinal Fryderyk Jagiellon (1468-1503)*, [Series: *Catholic Christendom, 1300-1700*], Aldershot 2007, ss. 222. Rec. m.in. W. Kowalski, „Natalia Nowakowska, *Church, State and Dynasty in Renaissance Poland: The Career of Cardinal Fryderyk Jagiellon (1468-1503)*, (Aldershot: 2007)”, w: *The Sixteenth Century Journal*, 40.2 (2009) s. 462-464; Natalia Nowakowska, *Królewski kardynał. Studium kariery Fryderyka Jagiellończyka (1468-1503)*, *Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana, Kraków 2011*, ss. 252 (Zofia Wilk-Woś), „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne”, 13 (2012) s. 265-271.

uwzględniającym całość dostępnego materiału historycznego powiązanego z jego życiem” (s. 22), jednak nie przeprowadziła kwerendy w archiwach kościelnych i państwowych w Olsztynie i Wilnie, gdzie znajdujemy m.in. nieznane jej pergaminy wystawione przez kardynała, jak dokument F6-67 w Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk. Jednocześnie autorka sama przyznaje, że nie uwzględniła literatury przedmiotu, która ukazała się od 2007 r., czyli anglojęzycznego wydania książki. Tymczasem brak także starszych publikacji np. *Scriptores Rerum Warmiensium*, którego część II obejmuje przełom XV i XVI wieku², czy *Kodeksu Dyplomatycznego Katedry Wileńskiej* (wyd. 1994 r.), a zwłaszcza ujętych w nim dokumentów indulgencyjnych Fryderyka³. Z kolei N. Nowakowska wykorzystała jedynie t. 4 *Aktów Stanów Prus Królewskich* (zob. s. 220), podczas gdy np. w t. 3, cz. 1 tego wydawnictwa znajdujemy listy kardynała odnoszące się do roli jaką pełnił w państwie polskim w okresie wyprawy czarnomorskiej⁴. Niestety, w pracy próżno poszukiwać również źródła bardzo ciekawego nie tylko do opisu tła historycznego, ale także samej osoby kardynała – diariusza Macieja Drzewickiego, jednego z zaufanych Jagiellończyka. N. Nowakowska pominęła ponadto m.in. pracę Barbary Trelińskiej o pieczęci kapituły metropolitalnej gnieźnieńskiej z czasów Fryderyka⁵. Wydaje się ona istotna zważywszy, że sama pisze nieco o programie heraldycznym i symbolice np. paramentów liturgicznych i pieczęci Jagiellończyka (s. 113 i nn.). Choć autorka snuje ciekawe rozważania na temat przyczyn dla których kardynał porzucił dotychczasowe, rodzime Jagiellonom symbole heraldyczne – Pogoń i Podwójny Krzyż na rzecz Orła polskiego (s. 127-129), nie zna ustaleń w tej sprawie Zenona Piecha podanych w znanej książce o systemie symboli władzy Jagiellonów⁶. Nie zna nawet noty biograficznej kardynała publikowanej w *Polskim Słowniku Biograficznym*⁷, a spośród nowszej literatury i wydawnictw źródłowych nie wykazuje wydanych drukiem w 2007 r. w Wilnie rachunków nadwornych Aleksandra Jagiellończyka noszących ślady licznej korespondencji i wymiany poselstw między monarchą a kardynałem w latach 1498-1503⁸. Te i inne braki autorka tłumaczy przy tym nieokreślonymi „powodami technicznymi”! (s. 8).

² *Scriptores Rerum Warmiensium*, cz. II, wyd. C.P. Woelky, Braunsberg 1889.

³ Zob. m.in. *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej, t. I (1387-1507)*, opr. J. Fijałek, W. Semkowicz, Kraków 1994, nr 424, s. 492. O sporej liczbie takich dokumentów kardynała świadczą niedawne badania Wiktora Szymborskiego (W. Szymborski, *Odpusty w Polsce średnio-wiecznej*, Kraków 2011, s. 496-498, 502, 504-507, 509-518, 520, 523).

⁴ Zob. m.in. *Akta Stanów Prus Królewskich, t. 3, cz. 1 (1492-1497)*, wyd. K. Górski, M. Biskup, Toruń 1961, s. 301-303, nr 328.

⁵ B. Trelińska, *Pieczęć kapituły metropolitalnej gnieźnieńskiej z czasów arcybiskupa Fryderyka Jagiellończyka*, w: *Ecclesia-cultura-potestas. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa. Księga ofiarowana Siostrze Profesor Urszuli Borkowskiej OSU*, red. P. Kras, A. Januszek, A. Nalewajek, W. Polak, Kraków 2006, s. 513-518.

⁶ Zob. Z. Piech, *Monety, pieczęcie i herby w systemie władzy Jagiellonów*, Warszawa 2003, s. 243-268.

⁷ H. Rybus, *Fryderyk Jagiellończyk (1468-1503)*, w: *Polski Słownik Biograficzny* (dalej: PSB), t. 7, Kraków 1949-1958, s. 167-169.

⁸ Zob. *Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitų knygos (1494-1504)*, wyd. D. Antanavičius, R. Petrauskas, Vilnius 2007, s. 382.

Wydanie polskojęzyczne książki N. Nowakowskiej ma być *wydaniem polskim poprawionym* (strona ze stopką), gdy tymczasem pozostały w nim chociażby błędy językowe, w tym te najbardziej kuriozalne np. Mielnica zamiast Mielnika (s. 66), na konieczność poprawy których uwagę zwrócił prof. Steven C. Rowell już w recenzji wydania anglojęzycznego książki opublikowanej na łamach „Central Europe”⁹. Dodatkowo zauważalne jest bardzo pobieżne potraktowanie wielu problemów. Rażą nie tylko wspomniane luki w literaturze, ale także liczne błędy faktograficzne oraz wątpliwe i dyskusyjne wnioskowania i niekonsekwencja. Ponadto z punktu widzenia historyka polskiego niektóre rozdziały książki wydawać się mogą zupełnie zbędne. Szczególnie zaprezentowanie dziejów ustrojowo-politycznych Korony w latach 1386-1492 na zaledwie 22 stronach, które zapewne konieczne było w przypadku wydania anglojęzycznego, skierowanego do czytelnika nie znającego zbyt dokładnie dziejów Polski Jagiellonów, mogłoby zostać, bez szkody dla całej pracy, wyeliminowane z wydania polskiego. Poświęcenie zaledwie 9. wierszy pierwszym dwóm dekadom życia (1468-1488) przyszłego prymasa wydaje się absolutnie niewystarczające (s. 48). Przyszły kardynał był bowiem od pierwszych dni związany z hierarchami duchownymi. Wspomnienie jedynie o wychowywaniu go i nauczaniu przez Jana Długosza i Jana Baruchowskiego to zdecydowanie za mało. Należałoby bowiem bliżej przyjrzeć się formacji umysłowej naszego bohatera. Badaczka pomija również m.in. polityczną rolę jaką kardynał odgrywał w Koronie w 1500 r., której wyrazem było przewodniczenie obradom zjazdu kolskiego w kwietniu tego roku¹⁰. Z kolei nie odniosła się do poglądu Kazimierza Stadnickiego (choć zna jego pracę o tronie elekcyjnym Jagiellonów; zob. s. 236), który uważał, że autorem art. 1 aktu unii piotrkowsko-mielnickiej z 1501 r. był kardynał Fryderyk, który chcąc obalić art. 18 krępującego jego brata Aleksandra w stosunkach z Koroną litewskiego przywileju ziemskiego z 1492 r., opracował go, a następnie przedstawił jako projekt, radzie koronnej. Historyk ten nazwał nawet art. 1 unii „ustawą kardynalską”¹¹. Bliżej należy zastanowić się także nad stwierdzeniem N. Nowakowskiej jakoby z punktu widzenia dworu polsko-litewskiego wielka księżna Helena była ok. 1501 r. *orędowniczką interesów (...)* państwa moskiewskiego (s. 146). Niestety, na poparcie swojej tezy autorka nie przytoczyła żadnej podstawy źródłowej. Nie zna także noty biograficznej księżnej pióra Józefa Garbacika publikowanej w PSB¹² (zob. s. 227). Tymczasem przypomnieć należy cały szereg listów Heleny do ojca Iwana III, braci Wasyla III i Jerzego oraz matki z lat 1500-1506. Prosiła w nich o zaniechanie działań wojennych wobec Litwy, dementowała plotki o ograniczaniu jej dostępu do kultu prawosław-

⁹ Zob. *Church, State and Dynasty in Renaissance Poland: The Career of Cardinal Fryderyk Jagiellon (1468-1503)*. [Series: Catholic Christendom, 1300-1700.] By Natalia Nowakowska. Pp. Xxii + 222. Notes. Bibliography. Index. Figures. Chronology. Map. Tables. Aldershot: Ashgate. 2007. f. 55. ISBN: 978-0-7546-5644-9, „Central Europe”, 8/1 (V 2010) s. 50-52.

¹⁰ J. Wiesiołowski, *Ambroży Pampowski-starosta Jagiellonów. Z dziejów awansu społecznego na przestrzeni średniowiecza i odrodzenia*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976, s. 72.

¹¹ K. Stadnicki, *O tronie elekcyjnym domu Jagiellonów w Polsce*, Lwów 1880, s. 66.

¹² Zob. J. Garbacik, *Helena (1476-1513)*, PSB, t. 9, Wrocław-Warszawa-Kraków 1960-1961, s. 359-362.

nego, prosiła o uwolnienie jeńców znad Wiedroszy i odradzała bratu Wasylowi ubieganie się o tron litewski w 1506 r.¹³ Na s. 177 autorka powołując się natomiast na notę biograficzną Jana Łaskiego autorstwa Włodzimierza Dworzaczka publikowaną w PSB stwierdza, że kanclerz koronny zaznaczył swoje stanowisko w państwie „poprzez umieszczenie w dekreście elekcyjnym [Zygmunta Jagiellończyka – D. Sz.] formuły o niedziedzicznym charakterze tytułu wielkksiążęcego”. W rzeczywistości Dworzaczek przyznał Łaskiemu bardzo istotną rolę w przygotowywaniu, ale tekstu testamentu Aleksandra Jagiellończyka (miał odpowiadać za redakcję całości dokumentu) z lipca 1506 r., a nie dekretu elekcyjnego jego następcy z grudnia tego roku, którego Nowakowska chyba nie zna, skoro w bibliografii nie wykazuje zbioru w którym ten został wydany – *Corpus iuris polonici*¹⁴. Jednocześnie autorka wspomina o zamówieniu przez Jana Łaskiego w 1516 r. w Ostrzyhomiu marmurowych płyt nagrobnych dla poprzednich prymasów (s. 178). Pominięcie Fryderyka uznała za jeden z koronnych dowodów na pozostawanie przez Łaskiego w opozycji do dworu królewskiego. Tymczasem jak wiadomo nagrobek Fryderyka już istniał – zamówił go w 1510 r. Zygmunt Stary. Piszą o tym zresztą znani autorce (zob. s. 238) Zygmunt Wdowiszewski¹⁵ i ks. Henryk Rybus¹⁶. Podobnie Nowakowska nie przytacza ustaleń Leszka Barszcza na temat okoliczności fundacji płyty z 1510 r.¹⁷ Tymczasem pewna forma upamiętnienia tego członka dynastii panującej istniała jeszcze wcześniej. Zdaniem Marka Janickiego była to wykonana z ciętego kamienia tumba umieszczona w prezbiterium katedry św. Stanisława. Niestety, autorka nie zna jego ustaleń dotyczących kształtu tego pierwotnego pochówku kardynała oraz treści i lokalizacji epitafium przygotowanego dla niego¹⁸. Najdziwniejsze jest jednak, jak wspomniany błąd mógł wdać się w rozważania N. Nowakowskiej, skoro o fundacji nagrobka Fryderyka przez Zygmunta w 1510 r. sama pisze we *Wprowadzeniu* do książki (s. 15)! Takich błędów w omawianej pracy jest niestety znacznie więcej.

Konkludując należy wyrazić zaniepokojenie, że wielu nieświadomych daleką niedoskonałością książki polskich studentów historii, mogłoby uznać zawarte w niej twierdzenia, szczególnie te wymagające korekty, za słuszne, skoro mamy do czynienia z najaktualniejszą pracą na temat Fryderyka Jagiellończyka i to autorstwa badaczki afiliowanej w renomowanym Uniwersytecie Oksfordzkim. W tym sensie nie zgadzam się ze stwierdzeniami jednego z polskich recenzentów pracy Nowakowskiej, ks. Szymona Tracza, że jest ona *poprawiona*, a także jest *próbą nowego spojrzenia*¹⁹. Jest wręcz przeciwnie, choć zgadzam się z większością za-

¹³ T. Narbutt, *Dzieje narodu litewskiego*, t. 8, Wilno 1840, dodatek V, s. 19-30.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Z. Wdowiszewski, *Genealogia Jagiellonów i Domu Wazów w Polsce*, Kraków 2005, s. 128.

¹⁶ H. Rybus, *Królewicz kardynał Fryderyk Jagiellończyk jako biskup krakowski i arcybiskup gnieźnieński*, Warszawa 1935, s. 191.

¹⁷ L. Barszcz, *Andrzej Krzycki. Poeta, dyplomata, prymas*, Gniezno 2005, s. 85-86.

¹⁸ M. Janicki, *Zaginione inskrypcje poetyckie katedry wawelskiej (do końca XVI wieku)*, cz. I: *Epitafia biskupie i królewskie*, „Studia Waweliana”, 11/12 (2002/2003) s. 67-68.

¹⁹ Sz. Tracz, *Natalia Nowakowska, Królewski kardynał. Studium kariery Fryderyka Jagiellończyka (1468-1503)*. Tłum. Tomasz Gromelski. Towarzystwo Naukowe SOCIETAS VISTULANA. Kraków 2011, 251 ss., „Folia Historica Cracoviensia”, XVIII (2012) s. 287.

rzutów stawianych przez ks. Tracza N. Nowakowskiej²⁰. Nie oznacza to jednak, że recenzowana książka pozbawiona jest wartościowych spostrzeżeń i opinii. Niestety, nawet mimo tych książka niewiele poszerza stan naszej wiedzy na temat królewicza-kardynała, także wciąż aktualnych pozostaje wiele pytań i koniecznych do opracowania wątków z jego życiorysu i kariery. Wśród tych wymienić wypada konieczność ponownego omówienia relacji między Fryderykiem a jego najważniejszym wychowawcą Filipem Kallimachem. To we Włochu należy upatrywać tego z szeregu wychowawców królewskich synów, który miał najwięcej czasu aby wywrzeć wpływ na osobowość i zwyczaje przyszłego kardynała. Autorka co prawda zwraca uwagę na związki między nimi w latach późniejszych (s. 51, 55), lecz nie pisze o Kallimachu jako o wychowawcy królewicza, choć jest to fakt powszechnie znany²¹. Ponownego i obszernego omówienia wymagają okoliczności zatwierdzenia przez papieża królewicza na biskupstwie krakowskim, starań tego ostatniego o następstwo na biskupstwie warmińskim po Łukaszu Watzenrode, stosunki z braćmi, szczególnie z Zygmuntem Starym, pozycja polityczna Fryderyka w Koronie w przeddzień śmierci Jana Olbrachta czy okoliczności udziału kardynała w sporze Aleksandra Jagiellończyka z kapitułą krakowską z 1502 r., w którym Fryderyk był, na prośbę króla, negocjatorem, czy może raczej kimś w rodzaju *pacyfikatora* działań kapituły. Nieznane N. Nowakowskiej informacje o tym wydarzeniu znajdujemy w korespondencji królewskiej drukowanej w wydawnictwie *Akta Aleksandra...*²², na które autorka skądinąd powołuje się nader często. Istnieje potrzeba odrębnego potraktowania w przyszłości polityki personalnej jaką Fryderyk prowadził w kapitułach krakowskiej i gnieźnieńskiej, tj. obsady kanonii przez siebie wskazanych, ale także jego relacji ze starszymi kanonikami, głównie z otoczenia abpa Zbigniewa Oleśnickiego. Chodzi tu nade wszystko o rozpoznanie, jak układała się współpraca między nimi, jak Fryderyk pozyskiwał ich lub jak oni zdobywali jego zaufanie. Temu towarzyszyć winien postulat pełnego opracowania skomplikowanej siatki relacji o charakterze genealogiczno-towarzyskim, jakie Fryderyk stworzył wokół siebie w Krakowie i Gnieźnie po 1488 r. Sama Nowakowska zauważyła, iż po tym roku biskup krakowski podjął akcję powierzenia kanonii, później także w Gnieźnie, swoim zaufanym, zastępując nimi starszych kanoników, związanych jeszcze ze stronnictwem abpa Z. Oleśnickiego, znanego adherenta Jagiellonów. Spośród tych wymieniła Jana Baruchowskiego, Jana Kornarskiego, Piotra Tomickiego i Bernardinusa Gallusa (s. 73). Należałoby jednak grono to poszerzyć jeszcze m.in. o osobę Mikołaja Krzyckiego, a to ze względu na jego koligacje rodzinne i zajmowane stanowiska w latach pontyfikatu Fryderyka. Ten siostrzeniec Tomickiego, związany był rodzinnie z Mikołajem Kotwiczem, archidiaconem poznańskim z osobistej rekomendacji kardynała, który jeszcze w 1494 r. został kanonikiem gnieźnieńskim, później zaś był dziekanem kapituły kra-

²⁰ Tamże, s. 288-307.

²¹ Rybus, *Królewicz kardynał*, s. 12-15; D. Wójcik-Góralaska, *Niedoceniona królowa*, Warszawa 1987, s. 259.

²² *Akta Aleksandra, króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego (1501-1506)*, wyd. F. Papee, Kraków 1927, nr 60, s. 65-66; nr 64, s. 69-70.

kowskiej i podskarbidm Fryderyka²³. Ok. 1500 r. M. Krzycki miał nawet wpłynąć na zmianę obyczajów panujących na dworze kardynała²⁴. Dodać można, że jego młodszy brat Andrzej, późniejszy arcybiskup gnieźnieński, został w roku 1504 przyjęty na dwór bpa poznańskiego Jana Lubrańskiego, zdaniem N. Nowakowskiej niedawnego stronnika kardynała (s. 181). Za pontyfikatu w Krakowie byłego marszałka dwory Fryderyka – Jana Konarskiego (s. 181) otrzymał tam m.in. jedną z kanonii²⁵. Wszyscy oni byli związani czy z czasem związali się słabiej lub silniej z dworem królewskim, co nie mogło być przypadkowe. W tym miejscu można by jednak postawić kolejne pytania, np. jaką rolę w kapitule krakowskiej, także we wspomnianym sporze z 1502 r., odegrali kanonicy związani poprzednio ze stronnictwem Z. Oleśnickiego, jak Zygmunt Targowicki, kanonik kapituły krakowskiej od 1479 r., ale jednocześnie od 1491 do 1503 r. kanclerz kardynała²⁶. Należy pochylić się nad pominiętą przez Nowakowską działalnością publiczną i spuścizną intelektualną Jana Latałskiego, później, podobnie jak kardynał, biskupa krakowskiego i arcybiskupa gnieźnieńskiego, w 1500 r. kanonicznie wprowadzonego na prepozyturę gnieźnieńską przez Fryderyka Jagiellończyka²⁷. Autorka nie dostrzegła także, że niemal równoczesna śmierć prymasa Fryderyka i kanclerza Krzesława z Kurozwęk w 1503 r. spowodowała niezwykle poważną w skutkach rotację w łonie elit koronnych, która wzmogła, szczególnie w roku 1506 różne konflikty w radzie Królestwa. Choć sprawa ta wymaga jeszcze dalszych badań, wydaje się, że spory te, ich okoliczności i skutki, dowodzą nieumiejętności zbudowania przez prymasa i dwór królewski trwałego stronnictwa, które mogłoby odgrywać istotną rolę w senacie nie tylko po śmierci Fryderyka, ale także zgonie Aleksandra Jagiellończyka. Rok 1503 stanowi więc istotniejszą, aniżeli wynika to z lektury książki N. Nowakowskiej cezurę w wewnętrznych dziejach Korony, szczególnie zaś jej elit możnowładczych. Problemom tym, omówionym jedynie ogólnie, lub po prostu pominiętym przez N. Nowakowską poświęciłem więcej miejsca w swoim niedawno opublikowanym artykule na temat działalności publicznej kardynała Fryderyka Jagiellończyka, do którego odsyłam wszystkich zainteresowanych tematem²⁸.

²³ Barszcz, *Andrzej Krzycki. Poeta, dyplomata, prymas*, s. 27.

²⁴ Tamże, s. 28.

²⁵ R. Nir, *Stanowisko biskupa Andrzeja Krzyckiego wobec luteranizmu*, „Studia Płockie”, 9 (1981) s. 73-74.

²⁶ A. Wyczański, *Między kulturą a polityką. Sekretarze królewscy Zygmunta Starego (1506-1548)*, Warszawa 1990, s. 266.

²⁷ W. Pocięcha, *Królowa Bona (1494-1557). Czasy i ludzie Odrodzenia*, t. II, Poznań 1949, s. 17-18.

²⁸ Czyt. D. Szulc, *Problemy działalności publicznej kardynała Fryderyka Jagiellończyka*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne”, 9 (2013) s. 203-235.